

SOUDY A ZÁKONY

První kusé zprávy o soudnictví na našem území můžeme nalézt v tzv. Fuldských análech z roku 849, věnovaných vyjednávání mezi Franky a Slovy. Kronikář uvádí, že rokování se zúčastnili jak muži znalí zákonů (*leges*), tak i zvyků (*consuetudines*). Tyto dva pojmy se tehdy rozlišovaly a na našem území platilo především právo zvykové, které se drželo zavedených obyčejů. Zákony byly vydávány pouze tehdy, když bylo zapotřebí změnit stávající zvyky. Souvislost s výkonem práva měla i tzv. *Statuta knížete Konráda Oty* z konce dvanáctého století. Přesnější zprávy existují až ze třináctého a čtrnáctého století, kdy vznikl systém větších správních celků, krajů. V čele každého kraje stál královský úředník s latinským názvem *iudices provinciales*, později česky nazývaný „poprávce“, dnes bychom řekli: krajský soudce. Jeho posláním nebylo popravovat, nýbrž činit „po právu“, tedy soudit a rozhodovat. Na bedrech těchto úředníků spočívala celá kriminální a soudní praxe: stíhání zločinců, dozor nad dodržováním měr a vah při konání trhů, ochrana mincí, bezpečnost cest a pronásledování psanců, tedy osob, které se vyhýbaly spravedlnosti.

Města, přesněji řečeno jejich samospráva, měla obvykle velmi autonomní charakter, a to jak v případech měst královských, tedy

Obžalovaného vedou před soud; *Bamberský zákoník* z roku 1508

svobodných, jejichž pánem byl výhradně panovník, tak i v případech měst poddanských, jejichž majitelem byl šlechtic, klášter nebo církevní hodnostář. Městská rada byla tvořena konšely (z lat. *consules*), jejichž počet byl velmi proměnlivý. Všichni konšelé se postupně střídali v úřadě purkmistra, zpravidla po jednom nebo třech měsících.

Úkolem městské rady bylo kromě správy města též bdít nad záležitostmi justice. Tak se vyvinul městský soud, který měl právo řešit jak záležitosti majetkové, tak i trestní. K těmto soudům dodávali ze svých panství provinilce i okolní šlechtici, pokud neměli právo soudit své poddané sami. Všeobecně platila zásada územní příslušnosti, což se týkalo hlavně těch viníků, kteří neměli stálé bydliště a potulovali se krajem. Soud, který takového provinilce

dostal do své moci jako první, byl oprávněn vést proti němu proces až do konce a odsoudit jej za všechny spáchané zločiny, ať se jich dopustil kdekoliv. Až na některé výjimky se tato praxe většinou dodržovala.

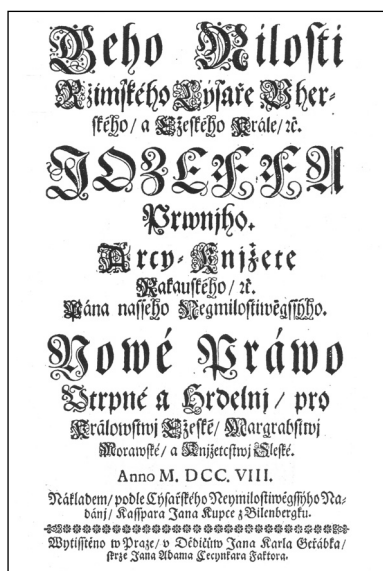
Soudy předsedal purkmistr a účastnili se jej přísežní členové městské rady. Žalobu přednesl rychtář; ale pokud se provinil poddaný některého z okolních šlechticů, mohla být podána i písemně. Když byla před soudem objasněna skutková pod-

stata zločinu, přistoupil soud k dokazovacímu řízení. I v případě, že obviněný dobrovolně doznal svou vinu, soud obvykle požadoval dodatečný výslech na mučidlech; cílem bylo získat jistotu, že obviněný řekl naprosto všechno a nic nezatajil. Také proto býval výslech na mučidlech považován za nejdůležitější ze všech důkazů.

Zatímco městské soudy nebo soudy vrchnostenské (pokud se jednalo o větší panství) řešily i vzájemné spory poddaných, poddaným samotným bylo už od počátku patnáctého století zakázáno žalovat svou vrchnost. V šestnáctém století byla dokonce taková žaloba pokládána za pokus o vzpouru. Jestliže měli poddaní vůči svému pánovi závažné výhrady, mohli podat stížnost k panovníkovi. Rozhodovala o ní česká dvorská královská kancelář, která měla právo trestat jak neposlušné poddané, tak i částečně omezit pravomoc jednotlivé vrchnosti. Z pravomoci městských soudů byly vyňaty osoby duchovní, jež soudila kon-

Titulní strana *Koldínova zákoníku* z roku 1579

Titulní strana *Constitutio Criminalis Josephina* z roku 1708

sistoř, dále osoby univerzitní, šlechta ve městě bydlící a také Židé, pokud se to týkalo sporu uvnitř jejich komunity.

Šlechtice soudil zemský soud, měšťany městský soud a poddané obvykle poddanský soud. Jedním ze zvláštních druhů soudního řízení byl až do konce čtrnáctého století tzv. boží soud – ordálové řízení. Pokud totiž ani jedna strana nemohla při závažném procesu dokázat svou nevinu (a tedy vinu druhé strany), mohl soud přikázat, že pravdi-

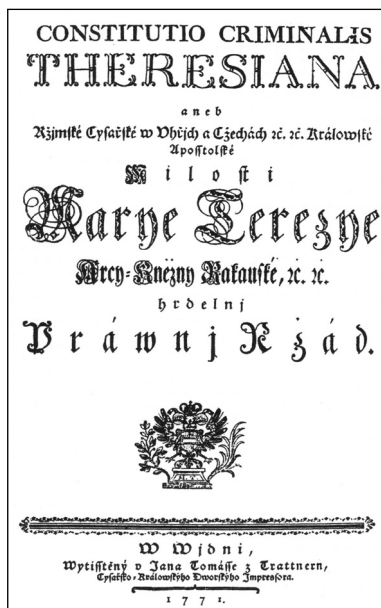
vé tvrzení prokáže bůh. Soudci nerozhodovali, pouze sledovali, zda jsou přesně dodržována pravidla, při nichž dokazování probíhalo, a po skončení konstatovali výsledek, který byl výsledkem božského rozhodnutí, a tedy mimo jakoukoli pozemskou kritiku. Až do konce čtrnáctého století byly u nás rozlišovány následující hlavní formy ordálu: soud vody, soud žhavého železa, soudní souboj, ordálová přísaha, losování.

Nejmírnější se nám dnes jeví ordál soudní přísahy. Obviněný musel spolu s přesně určeným počtem svých věrných přátel, tzv. očistníků, kteří rovněž věřili v jeho nevinu, vstoupit do kaple či kostela a zde odpřisáhnout, že není vinen tím, z čeho je nařčen. Ve srovnání například s ordálem žhavého železa se to zdá být nenáročné a neškodné, jenže v tomto případě byl kladen důraz na formální stránku. Obviněný se například po celou dobu

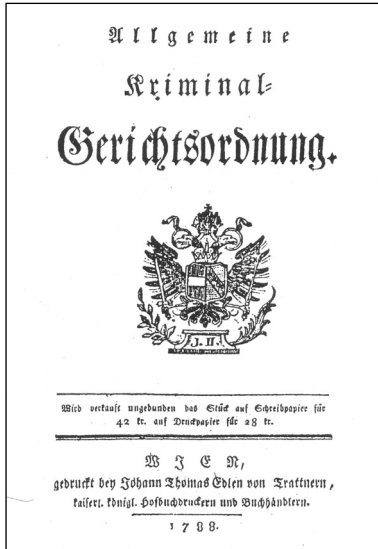
odřikávání přísahy nesměl ani jednou přeřeknout, stejně tak nikdo z očistníků. Právě tak přísně se sledovalo kupříkladu i to, zda obviněný vstoupil do kaple správnou nohou, jak to bylo předem určeno, nebo zda poklekl na správné koleno. Pokud došlo k nějaké formální chybě, což u rozrušeného člověka nelze nikdy vyloučit, pak to bylo pokládáno za boží znamení, že v přísaze není něco v pořádku, a dotyčný byl označen za viníka. Vzhledem k tomu, že ordály bývaly nařizovány jen ve vážných hrdelních případech, čekala takto označeného pachatele většinou poprava. U božích soudů byla obvykle nařizována soudní přísaha „bez klésky“, bez možnosti opravit chybně vyslovené slovo. Na samém sklonku praxe božích soudů se však zavedla přísaha „s kléskou“, tedy s možností, že například jedno přeřeknutí bude tolerováno.

Ordál vody byl založen na přesvědčení, že voda jakožto živel čistý svázaného provinilce buď přijme (pokud se potopil, byl nevinný a ihned z vody vytažen), nebo nepřijme, resp. odmítne jej přijmout, a je tedy vinný.

Boží soud žhavým železem spočíval v tom, že obviněný musel přejít bosou nohou po dvanácti rozžhavených radlicích od pluhu, rozmístěných na krok od sebe, později byl tento způsob někdy

Titulní strana českého vydání *Constitutio Criminalis Theresiana* z roku 1771

Všeobecný kriminální řád Josefa II. z roku 1788

ní krevní msty mezi vrahem na straně jedné a příbuznými obětí na straně druhé. Urození lidé obvykle bojovali meči, často bez použití brnění, neurození kyji nebo klacky. Bylo také možné, aby každá ze zneprátených osob, méně zkušených v boji, byla v soudním souboji zastoupena bojovníkem zkušeným v zacházení se zbraní; v románských zemích ho často označovali slovem *champion*. Aby bylo zajištěno, že najatý bojovník bude skutečně obhajovat život svého klienta a nebude bojovat jen naoko, v případě porážky mu měla být uřata pravá ruka. Jeho klient zároveň prohrál svou při se všemi důsledky z toho plynoucími. Pokud žalobcem nebo žalovaným v soudním sporu byla žena či dívka a pokud se jí nepodařilo získat pro soudní souboj zástupce-muže, mohla za určitých podmínek zápas svést i sama. Její mužský protivník byl znevýhodněn. Dobové šermířské učebnice z časů gotiky například ukazují

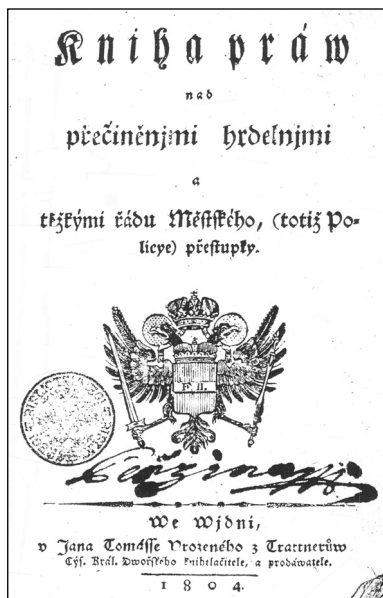
kombinován s ordálem přísahy, kdy přísahající musel po dobu pronášení přísahy držet prsty na rozžhaveném železe. Nešlo o to, jak se často traduje, aby se nespálil, nýbrž aby i přes zřejmou bolest přešel žhavé radlice nebo aby udržel prsty na žhavém železe po celou dobu přísahy. Odtud patrně pochází rčení „hodného nepálí“.

Ordál soudního souboje patřil k nejpropracovanějším, měl velmi přesná, podrobná pravidla. Vzniku tohoto způsobu patrně předcházelo vykoná-

ženu bojující s mužem, který stojí po pás v jámě vykopané v zemi nebo v prázdném sudu, což jeho pohyb omezovalo, zatímco žena se mohla pohybovat volně. Tak se měly síly obou soupeřů do jisté míry vyrovnat. Hlavní myšlenkou soudního souboje byla zásada, že bůh by jistě nedopustil porážku nevinného.

Pravidla ordálových soudů byla neúprosná. Jestliže by se kupříkladu jedna ze stran k tomuto božím u soudu nedostavila, porušila tím smlouvu a žalobce měl právo dotyčného zabít či zajmout a za nohy dát odvléct k šibenici.

Boží soudy zaznamenaly velkou četnost především ve dvanáctém a třináctém století, postupně však církve docházela k názoru, že ji tento způsob zkoumání viny vlastně diskredituje – zejména v případech, kdy díky božím u soudu unikl spravedlivému trestu pachatel, jehož provinění bylo zjevné. Kromě toho pohanský původ ordálů dost dobře nemohl získat křesťanský nátěr. Snad i proto v roce 1343 na popud moravského markraběte Karla, budoucího císaře a krále Karla IV., vydal biskup Arnošt z Pardubic příkaz, aby se kněží ordálů nezúčastňovali. Tím u nás tato forma středověké justice pozbyla své vážnosti a brzy vymizela. Jednotlivé případy se objevovaly jen sporadicky, například roku 1549 káral král Ferdinand I.

Kniha práw nad přečiněními težkými řádu městského (totiž policie) přestupky; české vydání z roku 1804

Sechzehntes Hauptstück.

Von dem Morde und Todtschlage.

§. 117. Wer gegen einen Menschen, mit dem Entschlusse ihn zu tödten, auf eine solche Art handelt, daß dessen Tod daraus nothwendig erfolgt, macht sich des Verbrechens des Mordes schuldig.

§. 118. Gattungen des Mordes sind:

Gattungen
des Mordes.

- 1) Meuchelmord, welcher durch Gift, oder sonst tückischer Weise geschieht;
- 2.) Raubmord, welcher in der Absicht, fremdes Gut mit Gewaltthätigkeiten gegen die Person an sich zu bringen, begangen wird.

3)

Stránka z *Knihy práv*, kde se píše o trestu smrti za vraždu

zemský soud v Brně, který dopustil soudní souboj mezi Jiříkem Rozhoněm z Kopřic a Jiřím Štošem. Z Francie máme zprávu o orđálu pomocí soudního souboje z roku 1547, kdy před zraky krále Jindřicha II. došlo v Saint-Germain en Laye k boji mezi panem de Jarnac a panem de Vivonne. Jarnac, jenž byl už předem považován za poraženého, použil po italském způsobu dosud málo známý sek do kolen, a tak zvítězil nad mnohem zkušenějším protivníkem, který za několik hodin poté na následky zranění zemřel. Dodejme ještě, že když v roce 1549 udělil francouzský král Jindřich II. dvěma znepráteleným šlechticům, pánům Dagerrovi a Fendillovi, souhlas k uspořádání soudního souboje, pařížský parlament to zakázal.

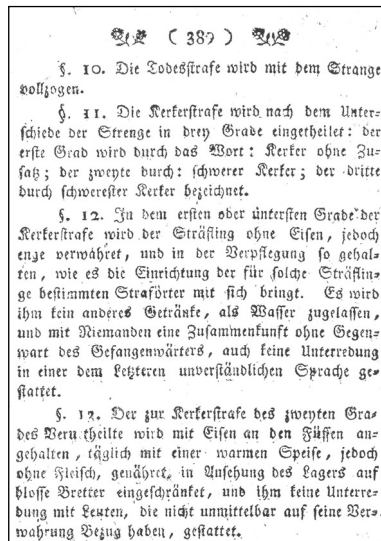
V britském zákonodárství bylo ustanovení o božím soudu zrušeno dokonce až roku 1819. Ve Skotsku zůstalo v platnosti až do našich časů. Když se roku 1985 konal v jednom skotském městě soud mezi dvěma zneprátelenými stranami, začal se jeden

z protivníků domáhat zjištění viny pomocí božího soudu. Právníci se tomu vesele smáli, ale jen do té chvíle, kdy s překvapením zjistili, že ve Skotsku právo božích soudů nebylo nikdy zrušeno a stále platí. Teprve po velké námaze advokáta druhé strany, který zjistil, že výzva k ordálovému souboji měla formální nedostatky, například vyzyvatel zapomněl hodit na zem svou rukavici, nakonec k tomuto souboji nedošlo.

Při jednání u městských soudů ordály nařizovány nebyly. Tyto soudy se relativně nejvíc ze středověkých soudních orgánů podobaly soudům, jak je známe dnes. Byla například připuštěna písemná svědeckví a od roku 1548 v případě nesouhlasu s rozsudkem i možnost odvolání k apelačnímu soudu do Prahy; ten zde byl nově zřízen rozhodnutím krále Ferdinanda I. Apelační neboli odvolací soud se ovšem obvykle tolik nezabýval otázkami konkrétní viny či nevinou odsouzeného, nýbrž zkoumal, zda v průběhu řízení nedošlo k procesní chybě. Pokud nic takového nebylo zjištěno, byl obvykle potvrzen rozsudek soudu první instance.

Zásadní rozdíl oproti dnešku můžeme spatřovat ve skutečnosti, že v té době neexistoval institut státního žalobce, takže například žaloby pro zabití či ublížení na zdraví vycházely z iniciativy poškozeného nebo jeho příbuzných, proces se nazýval „smlouvání o vraždu“. V případě, že byl někdo

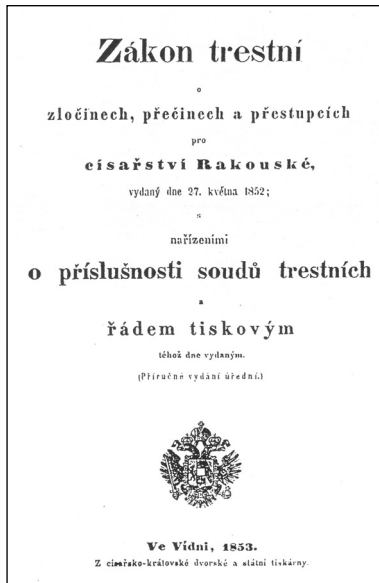

První rádek zákoníku z roku 1804 uvádí, že trest smrti bude proveden provazem

zabit, nemusel to řešit soud, stačilo, když se sešli zástupci obou zúčastněných stran, aby domluvili smír a náhradu, pochopitelně finanční. Zástupci poškozeného požadovali co nejvyšší odškodnění, zástupci viníka se naopak snažili dosáhnout co nejpříjatelnější řešení, jinými slovy zaplatit jen tolik, kolik bylo nezbytně nutné. Pokud se obě strany dohodly, žaloba nebyla vznesena a věc se před soud vůbec nedostala. Tato forma finančního vyrovnání v našich zemích přežívala až do roku 1627. V některých případech byly stanoveny fixní ceny, například za zabití sedláka měl šlechtic nebo měšťan zaplatit tři sta kop grošů českých.

Jednou z nejdůležitějších českých právních norem, jejíž platnost v některých bodech přečkala staletí, byl zákoník *Práva městská Království českého*. Vyšel tiskem roku 1579, panovník jej

schválil a následujícího roku apelační soud prohlásil zákoník za závazný. Nahradil tak starší právní normu, *Práva městská Brikcího z Licka* (1536). Autorem tohoto nového a na svou dobu téměř dokonalého díla byl mistr Pavel Kristián z Koldína (1530–1589), kancléř Starého Města pražského, rodák z Klatov, vynikající znalec jak domácího práva, tak i práva římského. Patřil k okruhu českých humanistů. První, byť jen rukopisný návrh této jeho právní normy spatřil světlo světa už roku 1558.

Rakouský zákoník z roku 1852 (české vydání r. 1853), který platil do zániku rakousko-uherské monarchie